

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІСЕМАНТИЧНИХ МІКРОСТРУКТУР У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ

У статті за допомогою різних статистичних прийомів визначено характер синтагматичних і парадигматичних відношень між багатозначними іменниками в мікроструктурах *Land – Volk – Staat* та *земля – народ – держава*.

В статтє при помощи различных статистических приемов определен характер синтагматических и парадигматических отношений между многозначными именами существительными в микроструктурах *Land – Volk – Staat* и *земля – народ – держава*.

By means of different statistical methods the character of the syntagmatic and paradigmatic relations was determined by polysemantic nouns in the microstructures *Land – Volk – Staat* and *zemlia (land) – narod (people) – derzhava (state)*.

Вивченню типології полісемії в різноманітних мовах присвячено чимало робіт в українському та зарубіжному мовознавстві [3; 5; 6; 8; 9; 10; 12; 13 та ін.]. Проте на тлі безперечних досягнень контрастивної лінгвістики у цій галузі все ж доводиться констатувати, що зіставна лексична семантика ще не має чітко відпрацьованої методики дослідження й усталеного наукового апарату [4, с. 4]. Адже будь-який аналіз міжмовних кореляцій має ґрунтуватись на принципі системності, за яким до уваги беруть всі зв'язки й відношення між лексичними одиницями кожної зіставлюваної мови – парадигматичні, синтагматичні та ін. Без опрацювання визначальних методологічних засад до зіставного вивчення мовного матеріалу, встановлення параметрів і одиниць контрастивної лексикології годі сподіватись на негайний та повний зіставний аналіз лексико-семантичних систем мов.

Основною категорією контрастивних студій безперечно є значеннєвість мовної одиниці, яка визначається місцем цієї одиниці у певній системі. Саме тому на міжмовному рівні нам видається набагато продуктивніше досліджувати не окремі, ізольовані лексеми, а невеликі лексико-семантичні парадигми. Так, наприклад, виявляючи за допомогою різних статистичних прийомів квантитативні відмінності чи подібності їхніх складових, ми встановлюємо якісні особливості цих лексичних мікроструктур. Адже, як відомо, саме через зв'язки між полями перед дослідником відкривається вся лексико-семантична система мови, а відповідно й мовна картина світу [4, с. 5].

Мета цієї розвідки полягає в тому, щоб дослідити за допомогою статистичних методів семасіологічні характеристики багатозначних іменників у межах двох мікроструктур, до яких входять міжмовні кореляти *Land – земля*, *Volk – народ* і *Staat – держава*. В українській та німецькій мовах ці полісеманти, безперечно, можуть об'єднуватись в певні парадигми, завдяки власній розгалуженій лексико-семантичній структурі та спільним змістовим перетинам, а також впливу позамовних чинників (див. також [2]). Проте залишається нез'ясованим характер таких зв'язків, ступінь семантичної близькості на основі їхньої сполучуваності із синтагматичними партнерами в сучасному газетному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка, проведена на основі щоденних видань „*Süddeutsche Zeitung*“ та „Україна молода“ (вересень-грудень 2009 р.) загальним обсягом півмільйона слововживань (див. табл. 1). Відносна похибка вибірки складає 5 %.

Таблиця 1

Частотні характеристики досліджуваних іменників

Досліджувані іменники	Частота вживання в текстах, %		Досліджувані іменники	Частота вживання в текстах, %	
<i>Land</i>	366	23,3%	<i>земля</i>	157	10%
<i>Volk</i>	196	12,5%	<i>народ</i>	244	15,4%
<i>Staat</i>	302	19,2%	<i>держав</i>	308	19,6%

З табл. 1 видно, що частоти вживання міжмовних корелятивів у відсотковому співвідношенні майже збігаються, напр.: *Staat* (19,2%) – *держав* (19,6%); *Volk* (12,5%) – *народ* (15,4%). Однак у парі *Land – земля* виявляємо, що функціональна активність слова *Land* у німецьких мас-медійних текстах приблизно у півтора рази перевищує активність слова *земля* у газеті „Україна молода“ (пор. 23,3% і 10%). Причини такої диспропорції лежать, очевидно, в позамовній та внутрішньомовній площинах.

З одного боку, багатозначний іменник *Land* у суспільно-політичній сфері відзначений над-

звичайною активністю, особливо для передачі таких реалій, як [держава], а також [федеральна земля], напр., у 330 випадках або 90,2% із 366 слово *Land* вживається саме в цих значеннях. А з іншого боку, денотатна сфера „держава – федеральна земля“, яку покриває лексема *Land*, в українській мові розподілена між двома іменниками *земля* і *країна*, до того ж, за нашою вибіркою, тільки 26% усіх зафіксованих прикладів зі словом *земля* вжито у значенні [держава].

Як відомо, між значенням слова та його сполучуваністю існує певна кореляція. Деякі лінгвісти вважають, що значення слова – це його потенційна сполучуваність, тобто через збільшення своєї евентуальної сполучуваності слово спроможне набути нових напрямів й аспектів застосування у мові [1, с. 132]. Якщо ж припустити, що між словами, які вживаються в тексті в однакових дистрибутивних умовах, існує певний семантичний зв'язок, то, вивчивши кількісні показники сполучуваності досліджуваних іменників з їхніми контекстуальними партнерами за допомогою тих чи інших статистичних методів, можна встановити ступінь зв'язку між ними.

Для того, що досліджувати семантичну сполучуваність міжмовних корелятивів *Land* – *земля*, *Volk* – *народ* і *Staat* – *держава* в моделі [слово + підклас слів], треба попередньо отримати перелік підкласів (розрядів) всіх дистрибутивних елементів, об'єднаних за семантичною ознакою.

Опираючись на чималий попередній досвід у лінгвістиці (див. [7, с. 135-136]), було розроблено власну семантичну класифікацію синтагматичних партнерів, яка, відповідно до результатів вибірки у газетах „*Süddeutsche Zeitung*“ та „Україна молода“, найповніше відображає характер контекстуального набору означених полісемічних іменників.

Враховуючи зіставний характер дослідження, при створенні цього інвентарю було застосовано декілька формальних зауваг з метою більшої об'єктивності:

- 1) до списку було включено як прикметники, так й іменники;
- 2) внутрішню синтагму в межах складених слів прирівняно до зовнішньої як таку, що може бути трансформована в зовнішню синтагму, напр., *die Volkspolizei* > **die Polizei des Volkes* та ін.
- 3) оскільки складений реєстр однаковою мірою відноситься до обох мікроструктур *Land* – *Volk* – *Staat* та *земля* – *народ* – *держава*, то можна припустити, що він як т.зв. *tertium comparationis* матиме певне „метамовне“ навантаження.

Отже, всі зафіксовані контекстуальні партнери досліджуваних іменників поділено на такі підкласи:

- 1) **керівні посади, професії:** *der Chef der Präsident; глава, урядовці;*
- 2) **національність та географічні поняття:** *deutsch, arabisch; український;*
- 3) **ідеологічно-правові поняття, атрибути і функції:** *das Recht, die Macht, die Propaganda; політика, місія, конституція;*
- 4) **спілки, поняття „частина-ціле“:** *die EU-Zone, der Bund, der Teil; ЄС;*
- 5) **фінанси, економіка:** *die Industrie, die Krise; домації, баланс;*
- 6) **безпека:** *die Sicherheit, die Grenze, der Krieg; безпека;*
- 7) **установи, організації:** *das Parlament, die Regierung; база, парламент;*
- 8) **люди:** *der Nachbar, der Gast, die Mannschaft; партнер, ворог, населення;*
- 9) **предмети:** *der Wagen, die Zeitung, das Flugzeug; сателіт;*
- 10) **загальна характеристика:** *frei, arm, exotisch; історичний, великий;*
- 11) **інші поняття:** *der Abend, das Gefühl, der Trend; нун, вчинки, психологія.*

Частоту вживання кожного з 11 підкласів контекстуальних партнерів разом із досліджуваними іменниками подано в табл. 2. Додамо, що для повної характеристики сполучувальних можливостей до таблиці було внесено дані самостійного вживання аналізованих слів (нульова синтагма).

Частоти сполучуваності іменників досліджуваних мікроструктур, як видно із таблиці, помітно відрізняються між собою:

1. Мікроструктура *Land* – *Volk* – *Staat* відзначається більшим колом сполучуваності, що має більш рівномірний градуирований характер, аніж мікроструктура *земля* – *народ* – *держава*.

2. Той факт, що з українськими іменниками найчастіше вживаються підкласи „національність та географічні поняття“ і „загальна характеристика“, представлені загалом прикметниками, свідчить про те, що в українських газетних текстах атрибутивних сполучень з досліджуваними лексичними одиницями більше, ніж в німецьких.

Для того, що виміряти ступінь семантичного зв'язку між словами було використано критерій χ^2 та коефіцієнт спряженості K .

Проведений статистичний аналіз виявив, що іменник *Land* має стандартні синтагматичні зв'язки з такими контекстуальними партнерами: 1) *Land* + підклас „установи, організації“ ($\chi^2= 28,26$; $K=0,18$); 2) *Land* + підклас „інші поняття“ ($\chi^2= 12,64$; $K=0,12$); 3) *Land* + підклас „загальна харак-

теристика“ ($\chi^2=9,22$; $K=0,10$); 4) *Land* + підклас „спілки, поняття „частина-ціле““ ($\chi^2=8,19$; $K=0,10$).

Для іменника *Volk* встановлено такі стандартні зв'язки: 1) *Volk* + підклас „ідеологічно-правові поняття“ ($\chi^2=118,96$; $K=0,37$); 2) *Volk* + підклас „предмети“ ($\chi^2=26,64$; $K=0,18$); 3) *Volk* + підклас „безпека“ ($\chi^2=13,94$; $K=0,13$).

Таблиця 2

Синтагматичні зв'язки досліджуваних іменників

Вибірка „SZ“				Контекстуальні партнери	Вибірка „УМ“			Разом
Разом	<i>Land</i>	<i>Volk</i>	<i>Staat</i>		<i>земля</i>	<i>народ</i>	<i>державна</i>	
92	18	9	65	керівні посади, професії	0	1	42	43
86	33	18	35	географічні поняття	61	61	68	190
134	7	79	48	ідеологічні поняття	2	14	9	25
66	39	3	24	спілки, „частина-ціле“	13	1	8	22
59	21	10	28	фінанси, економіка	12	4	5	19
35	6	17	12	безпека	1	0	2	3
98	66	14	18	установи, організації	1	0	3	4
40	16	7	17	люди	7	6	6	19
22	4	15	3	предмети	0	0	1	1
49	32	3	16	загальна х-ка	26	32	74	132
18	15	2	1	інші поняття	5	9	6	20
170	109	26	35	самостійне вживання	29	117	84	230
864	366	196	302	Разом	157	244	302	703

У стандартні синтагматичні зв'язки зі словом *Staat* вступають два підкласи: 1) *Staat* + підклас „керівні посади, професії“ ($\chi^2=57,71$; $K=0,26$); 2) *Staat* + підклас „люди“ ($\chi^2=4,14$; $K=0,07$).

У межах мікроструктури *земля – народ – держава* було зафіксовано шість стандартних зв'язків із контекстуальними партнерами, а саме: 1) *земля* + підклас „спілки, поняття „частина-ціле““ ($\chi^2=17,98$; $K=0,16$); 2) *земля* + підклас „фінанси, економіка“ ($\chi^2=15,38$; $K=0,15$); 3) *земля* + підклас „національність та географічні поняття“ ($\chi^2=14,94$; $K=0,15$); 4) *народ* + підклас „ідеологічно-правові поняття“ ($\chi^2=5,35$; $K=0,09$); 5) *державна* + підклас „керівні посади, професії“ ($\chi^2=54,80$; $K=0,28$); 6) *державна* + підклас „загальна характеристика“ ($\chi^2=10,51$; $K=0,12$).

Прикметно, що на міжмовному рівні виявлено повний збіг стандартних зв'язків з трьома підкласами, зокрема: 1) обидва іменники *Land* і *земля* мають статистично значущі зв'язки зі спільним підкласом „спілки, поняття „частина-ціле““; 2) слова *Volk – народ* вступають в стандартні відношення зі спільним підкласом „ідеологічно-правові поняття“; 3) міжмовний корелят *Staat – держава* проявляє стандартні зв'язки із підкласом іменників на позначення керівних посад, професій. Крім того, пара *Land – держава* відзначається статистично значущими зв'язками із підкласом „загальна характеристика“. Тобто можна стверджувати, що зв'язок між елементами цих сполучень має закономірний характер, і тому їх можна вважати стійкими контекстуальними партнерами. Решта синтагм мають статистично несуттєві відношення, що може свідчити про їхній випадковий характер.

Як відомо, у лінгвістиці на основі сполучувальних властивостей слів за допомогою кореляційного аналізу можна вивчити їхні парадигматичні відношення [11]. Саме такий аналіз проведено нами на основі частотних характеристик, зафіксованих у табл. 2. Результати кореляційного аналізу представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Парадигматичні зв'язки досліджуваних іменників

	<i>Land</i>	<i>Volk</i>	<i>Staat</i>	<i>земля</i>	<i>народ</i>	<i>державна</i>
<i>Land</i>		- 0,06	0,14	0,38	0,75	0,55
<i>Volk</i>			0,43	- 0,08	0,16	- 0,04
<i>Staat</i>				0,14	0,22	0,37
<i>земля</i>					0,70	0,75
<i>народ</i>						0,83
<i>державна</i>						

З табл. 3 видно, величини коефіцієнта кореляції мають як знак „плюс“, так і „мінус“. Це означає, що не всі досліджувані іменники рівномірно сполучуються зі своїми контекстуальними партнерами. Через те кореляційна залежність між виокремленими лексичними одиницями має неоднорідний, змішаний характер.

Крім того, привертає на себе той факт, що висока частота вживання аналізованих слів не завжди свідчить про їхні тісні парадигматичні відношення всередині своїх об'єднань.

Як свідчать результати дослідження, парадигматичні зв'язки між українськими іменниками у мікроструктурі *земля – народ – держава* відзначаються набагато вищим ступенем кореляції, ніж зв'язки між їхніми відповідниками в німецькій мові. Саме між ними виявлено найбільшу силу зв'язку, а отже, і подібність дистрибуції: *народ – держава* (0,83); *земля – держава* (0,75); *земля – народ* (0,70), де при $df = 12-2=10$ та рівні значущості 0,05, мінімальний коефіцієнт кореляції дорівнює: $R_{0,05; 10} = 0,58$; а при рівні значущості 0,01 мінімальний коефіцієнт кореляції – $R_{0,01; 10} = 0,71$. Водночас іменники семантичної ланки *Land – Volk – Staat* поєднують слабкі й неоднорідні зв'язки (*Land – Staat* (0,14); *Land – Volk* (-0,06)), серед яких „лідером“ виступає пара *Volk – Staat* (0,43).

Цікаво, що за допомогою кореляційного аналізу вдалось визначити парадигматичні відношення між іншими міжмовними корелятами: так, слово *Land* має дуже тісні зв'язки з іменником *народ* (0,75), а також помірні парадигматичні відношення зі словом *держав* (0,55). Крім того, майже однакові середні показники було зафіксовано у парах *Land – земля* (0,38) і *Staat – держав* (0,37). Така кореляційна залежність може свідчити як про однакову частотність, так і про подібність дистрибуції у межах укладеного реєстру контекстуальних партнерів (у нашому випадку – *tertium comparationis*). Решта міжмовних корелятив мають несуттєві парадигматичні зв'язки.

Проведене дослідження дозволяє встановити такі якісні та кількісні особливості у семантичних ланках *Land – Volk – Staat* та *земля – народ – держав*:

1. Обидві мікроструктури демонструють виразну подібність дистрибуції на основі підкласів іменників на позначення керівних посад і професій, ідеологічно-правових понять та спілок і понять „частина-ціле“, а також підкласу прикметників загальної характеристики.

2. Іменники *Land – земля* вступають в стандартні відношення зі спільним підкласом „ідеологічно-правові поняття“. Слова *Land* і *земля* об'єднують статистично значущі зв'язки із підкласом „спілки, поняття „частина-ціле“, а міжмовні кореляти *Staat – держав* проявляють стандартні зв'язки із підкласом іменників на позначення керівних посад і професій.

4. Кількість атрибутивних сполучень з досліджуваними лексичними одиницями в українських газетних текстах переважає частку таких сполучень зі словами *Land, Volk, Staat* у виданні „*Süddeutsche Zeitung*“.

5. Парадигматичні зв'язки між іменниками у мікроструктурі *земля – народ – держав* відзначаються набагато вищим ступенем кореляції, ніж зв'язки між їхніми відповідниками в німецькій мові, а на міжмовному рівні зафіксовано помірні та переважно слабкі статистичні кореляції між аналізованими словами.

У перспективі нам було б цікаво дослідити ступінь семантичної близькості на основі інших мікроструктур в українських та німецьких мас-медійних текстах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Звегинцев В.А. Семасиология / В.А. Звегинцев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1957. – 321 с.
2. Кантемір С.О. Семантичні ланки *Land – Volk – Staat* та *земля – народ – держав* в німецькій та українській пресі (порівняльно-квантитативний аналіз) (у друці).
3. Кійко С., Левицький В. Статистичні дослідження полісемії дієслів сучасної німецької мови / С. Кійко, В. Левицький // Проблеми квантитативної лінгвістики: Зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 210-244.
4. Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження / М.П. Кочерган // Мовознавство. – 1996. – № 2-3. – С. 3-12.
5. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М.П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 2-3. – С. 3-12.
6. Левицький В.В. Лексична полісемія та квантитативні методи її дослідження / В.В. Левицький // Мовознавство. – 2003. – № 4. – С. 17-25.
7. Левицький В.В. Статистическое изучение лексической семантики: Учебное пособие / В.В. Левицкий. – К.: УМК ВО, 1989. – 155 с.
8. Левицький В.В. Типологическое изучение смысловой структуры слова / В.В. Левицкий // Вопросы семантики. – 1976. – № 2. – С. 3-12.
9. Легурска П., Бечева Н. Некоторые проблемы сопоставительно-типологического анализа предметных имен в русском, сербском и болгарском языках / П. Легурска, Н. Бечева // Српски језик. – 2003. – № 8/1-2. – С. 279-290.
10. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
11. Москович В.А. Семантика и статистика (опыт статистического анализа семантического поля) / В.А. Москович. – М. : Наука, 1969. – 304 с.
12. Шафиков С.Г. Типология лексических систем и лексико-семантических универсалий: Монография /

С.Г. Шафиков. – Уфа : РИО БашГУ, 2004. – 238 с.

13. Sandhop M. Von *Abend bis Zunge*: Lexikalische Semantik des Deutschen, Tschechischen, Englischen und Französischen im Vergleich / Martin Sandhop. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2003. – 226 S. – (Reihe Deutsche Sprache und Literatur ; 1849).

Куконіна Н. А.
(Київ)

ТВОРИ К.С.ЛЬЮІСА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ: ВІДТВОРЕННЯ ХРИСТИЯНСЬКОГО КОНЦЕПТУ

Стаття присвячена вивченню імпліцитного християнського концепту оригіналу та його відтворенню в перекладі. Матеріалом дослідження послужили переклади «Хронік Нарнії» К.С.Льюїса, виконані українською мовою О.Маньком та В.Наріжною. На основі концептуального аналізу виокремлено складові концепту. Зіставлення перекладів із першотвором показує, що рівень адекватності перекладу залежить також від повноцінного відтворення імпліцитного концепту.

Статья посвящена изучению имплицитного христианского концепта оригинала и его воспроизведению в переводе. Материалом исследования послужили переводы «Хроник Нарнии» К.С.Льюиса, выполненные на украинском языке О.Манько и В.Нарижной. На основе концептуального анализа определены составляющие концепта. Сопоставление переводов с оригиналом показывает, что уровень адекватности перевода зависит также от полноценного воспроизведения имплицитного концепта.

The article is dedicated to the study of the implicit Christian concept of the original and its reproduction in translations. Translated into Ukrainian by O.Man'ko and V.Narizhna "Chronicles of Narnia" by C.S.Lewis served as the material for investigation. The constituents of the concept under research have been determined on the basis of the conceptual analysis. Confrontation of the translations with the original proves that the level of adequacy also depends on the reproduction of the implicit concept.

Мета розвідки полягає у доведенні необхідності відтворення імпліцитного (прихованого) концепта при перекладі (в межах нашого дослідження – християнського).

Серед великого розмаїття літератури для дітей на українському ринку майже не представлена християнська дитяча література. Тому появу в Україні серії книг „Хроніки Нарнії”, створених англо-ірландським письменником-фантастом, вченим та богословом Клайвом Стейплзом Льюїсом можна вважати великою вдачею для українського читача. „Хроніки Нарнії”, що складаються із семи захоплюючих казок, пропонують читачам цікаву мандрівку по чарівній країні і, одночасно, сторінками Біблії, бо події, що відбуваються в казках, мають певні паралелі у Священному Писанні.

Переклад «Хронік» становить деякі складнощі, оскільки цей твір не можна віднести до одного жанру – він містить у собі ознаки фентезі, чарівної казки та християнської літератури. Таким чином, перед перекладачами постає непросте завдання: у межах казки поряд із експліцитним казковим концептом відтворити імпліцитний християнський. За умови втрати цього прихованого концепту, „Хроніки Нарнії” ризикують перетворитися на звичайну казку чи роман фентезі, загубивши при цьому християнські послання, які вклав у них автор. З цього приводу відомий російський богослов Андрій Кураєв писав: „Книги Льюїса дієві тим, що вони не відразу видають свою таємницю: вони проповідують, не наставляючи. Читач спочатку захоується в автора, у світ його думок та героїв, і лише потім починає здогадуватися, звідки ж бере початок те світло, яке наповнює собою весь об'єм Lewisland'a. Вони написані з любов'ю про книгу Любові – про Євангеліє” [2, с.77].

Актуальність розвідки зумовлена необхідністю вивчення концептуального наповнення першотвору та важливістю з'ясування шляхів відтворення в перекладах імпліцитного (християнського) концепту оригіналу, реалізація якого веде до здійснення адекватного перекладу. Дослідження є актуальним ще й тому, що книги К.С. Льюїса донедавна були поза увагою українських дослідників, оскільки переклади його творів українською мовою почали з'являтися лише в ХХІ столітті.

„Хроніки Нарнії” – це цикл казкових повістей для дітей, які К.С. Льюїс писав протягом 1949-1953 років. Хронологічна послідовність «Хронік» дозволяє провести паралелі зі Старим і Новим Завітами:

1. „Небіж чаклуна” – створення світу, поява Зла у Нарнії.
2. „Лев, Чаклунка та стара шафа” – розп'яття та воскресіння творця Нарнії.
3. „Принц Каспіян” – відновлення істинної релігії.
4. „Кінь та його хлопчик” – навернення язичника до єдиного Бога.